

Inhoud scholingsmap

Cursusinformatie	p. 2
Deelnemers	p. 3
Programma	p. 4
Wat is ethiek	p. 7
Oefening: herkennen van morele vragen	p. 11
Stappenplan Moreel Beraad	p. 13
Stappenplan Moreel Beraad met ruimte voor aantekeningen .	p. 14
Waarden	p. 15
Ethiekbeleid in zorginstellingen	p. 16
Aanwijzingen bij het opstellen van een casus	p. 21
Aanwijzingen voor het reflectieverslag	p. 22

Cursusinformatie

- Cursus:** Leiden van moreel beraad, open inschrijving
- Docent:** drs. T. (Trijntje) Scheeres-Feitsma, stafmedewerker Reliëf
- Data/locatie:** **donderdag 22 maart 2018**
Hofclub, Zaagmolenlaan 4, Woerden
- donderdag 5 april 2018**
Hofclub, Zaagmolenlaan 4, Woerden
- donderdag 31 mei 2018**
Hofclub, Zaagmolenlaan 4, Woerden

Lunchgegevens

Voor de lunch, koffie en thee wordt gezorgd.

Cursusdoelen:

De cursist kan zelfstandig een moreel beraad leiden volgens de gespreksmethode van Reliëf.

De cursist

- heeft kennis van basisbegrippen uit de ethiek
- kan een morele vraag herkennen en benoemen
- kan de doelen van moreel beraad benoemen en relateren aan de praktijksituatie
- beheerst de verschillende stappen van de gebruikte gespreksmethode
- heeft kennis en vaardigheden om het gesprek in goede banen te leiden

Literatuur:

- I. van Nistelrooij (2008): *Basisboek zorgethiek: over menslievende zorg, moreel beraad en de motivatie van verpleegkundigen*, Heeswijk: Uitgeverij Abdij van Berne.
- Platform moreel beraad (2010): *Handreiking implementatie en borging moreel beraad*.
- M. Stegenga (2014): *Dilemma's in kaart*, Utrecht: Perspectief Uitgevers.

Tussentijdse opdrachten:

Voor 5 april:

- Lees de cursusliteratuur
- Bereid een casus voor ter bespreking tijdens de cursusdag

Voor 31 mei:

- Leid minstens één keer zelfstandig een moreel beraad in de eigen werksituatie
- Schrijf hierover een reflectie (zie opdracht)
- Lees de overige cursusliteratuur
- Bereid een casus voor ter bespreking tijdens de cursusdag

Certificering

Een certificaat wordt afgegeven indien de cursist

- Minstens 80% van de cursus heeft bijgewoond
- Zelfstandig minstens 1 moreel beraad heeft gevoerd
- Een reflectieverlag over het zelfstandig gevoerd moreel beraad heeft geschreven conform de eisen die hieraan worden gesteld.

Accreditatie

Deze scholing is geaccrediteerd door SKGV, V&VN en GAIA.

Deelnemers:

	Naam	E-mailadres	Functie
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			

Trainer

drs. T. (Trijntje) Scheeres-Feitsma, stafmedewerker Reliëf, tscheeres@relief.nl

Programma dag 1

Donderdag 22 maart 2018, 9.00 - 17.00 uur

9.00 Inloop

9.30 Welkom en kennismaking

Inventarisatie van de leerdoelen en vragen van de deelnemers
Korte introductie van moreel beraad
Introductie en opbouw van het programma, opdrachten.

Ethiek, waarden en normen

Opfrissen van basisbegrippen uit de ethiek
Verschillende ethische stromingen
Waarden en normen
Zorgethiek.

11.00 Pauze

11.15 Ethiek, waarden en normen

12.30 Lunchpauze

13.15 Oefening: herkennen en formuleren van morele vragen

Moreel Beraad, inleiding

Wat is moreel beraad en wat is het niet
Doelen, inhoud, verschillende gespreksmodellen
Uitleg stappenplan Reliëf aan de hand van een casus.

14.45 Pauze

15.00 Moreel beraad

We voeren een moreel beraad onder leiding van de trainer, aan de hand van een casus uit de werksituatie van één van de deelnemers.

Leerdoelen en competenties

Welke competenties zijn er nodig voor het leiden van een moreel beraad?
Vragen en leerdoelen van de deelnemers

Terugblik en vooruitblik

We bespreken de voorbereidingsopdrachten en evalueren de cursusdag.

16.30 Afsluiting

Opdrachten voor 5 april:

- Lees de cursusliteratuur, in elk geval hoofdstuk 3, 10 en 11 uit Basisboek zorgethiek
- Bereid een casus voor ter bespreking, zie de criteria voor het opstellen van een casus.

Programma dag 2

Donderdag 5 april 2018, 9.00 - 17.00 uur

9.00 Inloop

9.30 Opening
Bespreking van het programma
Vragen n.a.v. vorige keer en literatuur.

Hernemen Stappenplan

Oefening: herkennen morele vraag
Aan de hand van eigen casuïstiek.

10.30 Pauze

10.45 Moreel beraad
We houden een moreel beraad, geleid door de deelnemers. Om de beurt komen de deelnemers aan bod om (onderdelen van) het moreel beraad te leiden.

12.30 Lunch

13.15 Oefening: benoemen van waarden
Aan de hand van casuïstiek van de deelnemers/ oefencasus.

Moreel beraad
We voeren nogmaals een moreel beraad, waarin de deelnemers om de beurt onderdelen leiden.

15.30 Pauze

15.45 Oefening fase 3: afweging
Aan de hand van casuïstiek van de deelnemers/ oefencasus.

Aandachtspunten voor het organiseren van een moreel beraad

Terugblik en vooruitblik
We bespreken de opdrachten (moreel beraad leiden in werksituatie, reflectieverslag, casus voorbereiden).

16.30 Afsluiting

Opdrachten voor 31 mei:

- Leid minstens één, maar het liefst twee keer een moreel beraad in je eigen werksituatie
- Lees voorafgaand daaraan de handleiding in Dilemma's in kaart
- Schrijf n.a.v. elk moreel beraad een reflectie (zie criteria) en stuur deze uiterlijk een week voor de laatste cursusdag naar Trijntje Scheeres, tscheeres@relief.nl
- Lees de Handreiking implementatie en borging moreel beraad.
- Bereid weer een casus voor ter bespreking tijdens de laatste cursusdag.

Programma dag 3

Donderdag 31 mei 2018, 9.00 - 17.00 uur

9.00 Inloop

9.30 Opening

Bespreking van het programma

Inventarisatie van vragen en ervaringen van de deelnemers

Verder werken aan competenties en persoonlijke leerdoelen/vragen

Aan de hand van de huiswerkopdracht, de ervaringen die door de deelnemers zijn opgedaan en de persoonlijke leerdoelen en vragen gaan we aan de slag met oefeningen en opdrachten. We voeren vandaag minstens een keer een volledig moreel beraad.

10.45 Pauze

11.00 Verder werken aan competenties en persoonlijke leerdoelen/vragen

12.30 Lunch

13.30 Implementatie moreel beraad/integraal ethiekbeleid

Aandachtspunten m.b.t. de implementatie van moreel beraad.

Moreel beraad als onderdeel van integraal ethiekbeleid van de zorginstelling.

14.45 Pauze

15.00 Verder werken aan competenties en persoonlijke leerdoelen/vragen

Evaluatie

16.30 Afsluiting

Wat is ethiek: basisbegrippen

Definitie:

Ethiek = nadenken over goed en verantwoordelijk handelen.

Verantwoordelijkheid:

1. betekent: mensen zijn afhankelijk van elkaar en dragen verantwoordelijkheid voor elkaar (mensvisie);
2. betekent ook: 'te verantwoorden'. Het gaat om handelingen die men in zekere vrijheid heeft gekozen. M.a.w. 'men kon ook anders'. Er zijn argumenten voor te geven, er is verantwoording over af te leggen. Waar mensen argumenten geven voor het eigen handelen; in debat gaan over de argumenten vóór of tegen een bepaalde handelwijze, daar beoefent men ethiek.

Ethiek:

1. Ethiek is mogelijk door de persoonlijke morele ervaring.
2. Ethiek wordt gerealiseerd in gesprek met anderen (Socrates liet zien: onze eigen morele ervaring wordt helderder door het gesprek met anderen over wat goed/verwerpelijk is; we ontdekken wie we zelf zijn door gesprek met anderen).

Het object van ethiek: moraal en moraliteit

Ethiek: εθος = gewoonte, de gewoonten van een gemeenschap of gebruiken van een groep. Binnen een gemeenschap functioneert een stelsel van criteria op grond waarvan handelingen worden beoordeeld in termen van goed en kwaad, juist en onjuist, deugd en ondeugd, gebod en verbod. 'Moraal' is dan 'wat gedaan behoort te worden'.

ηθος = zedelijkheid = innerlijke houding, overtuiging = moraliteit

De houding of overtuiging van een individu dat al dan niet die gewoonten volgt.

Moreel: bijvoeglijk naamwoord

1. algemene betekenis = 'ethisch', ↔ a-moreel, niet-moreel, niet-ethisch
2. specifieke betekenis = 'goed', 'wenselijk', 'juist', 'geoorloofd', ↔ immoreel

Morele vragen kunnen zijn:

- Mag ik ...? / Mogen wij...?
- Moet ik...? / Moeten wij...?
- Is het goed/goede zorg om ...?

Waarden en normen:

- Normen: - richtsnoer (vooraf) en maatstaf (beoordeling achteraf)
- regels om richting te geven en te beoordelen.
- Waarden: - geven iets aan wat belangrijk en nastrevenswaardig is
- meestal positief geformuleerd.

Verband tussen waarden en normen:

- normen dienen te verwijzen naar de waarde die ze proberen te bewerkstelligen; waarden dienen concreet te worden in normen;
- waarden zonder normen zijn tandoos; normen zonder waarden zijn 'rücksichtslos'.

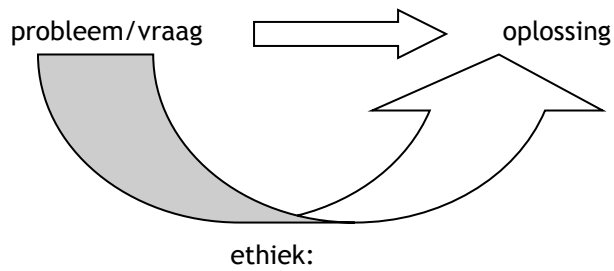
Verschil: goed en kwaad - juist en onjuist

- juist en goed zijn niet altijd hetzelfde
- juist is vaak: 'datgene wat je conform de regels / de normen moet doen'
- deze regels / normen zijn vaak zelf onderwerp van ethische reflectie, doordat het naleven ervan in concrete situaties de vraag oproept: 'was het in deze situatie ook *goed* om de regel na te volgen?'
- dit onderscheid is belangrijk, omdat mensen vaak denken dat wetten in de plaats komen van ethische reflectie. Dat is een onjuiste wetsopvatting: wetten gelden 'in het algemeen', maar in de concrete situatie dient het geweten (c.q. de rechter) te bepalen of de geldigheid ook hier opgaat. Het kan 'goed' zijn om niet 'juist' te handelen.

Systematische bezinning (op morele vragen):
Ethiek heeft een methodische benadering

1. De 'omweg':

- verkenning van het probleem
- analyse van feiten en waarden
- weging van waarden → argumenten
- implementatie

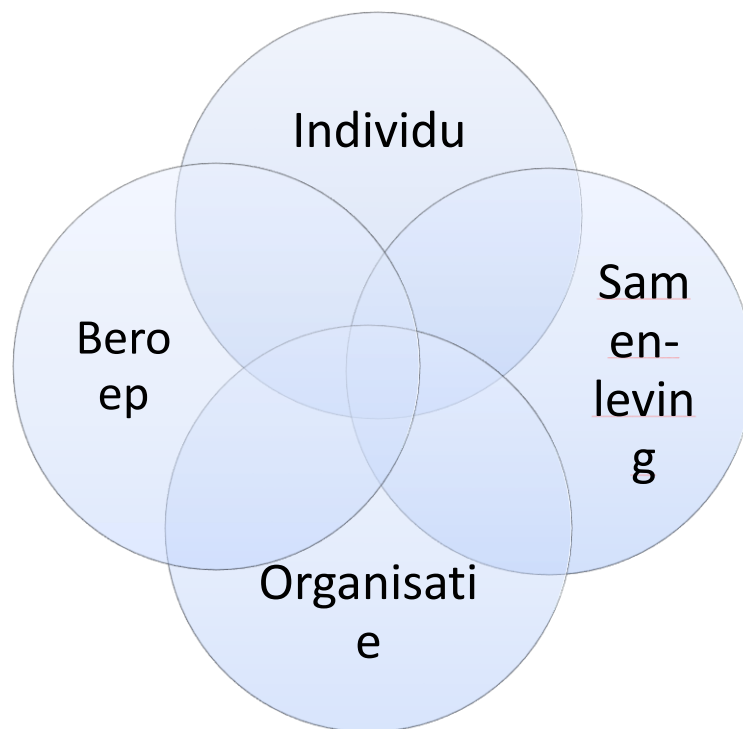
2. 'Omweg' bewaken via methode van stappenplan; voordelen:
- a. structuur: hulpmiddel voor gestructureerde bezinning (gesprek / individueel);
  - b. transparantie: overwegingen voor een conclusie worden inzichtelijk;
  - c. adequaat: de methode helpt blinde vlekken voorkomen.

Ethiek in de praktijk: de 'bagage' van iedere gespreksdeelnemer:

Verschillende niveaus / gebieden waarop waarden worden beleefd:

1. persoonlijke waarden (opvoeding, vorming, inspirerende voorbeelden en ervaringen)
2. professionele waarden (zoals tot uitdrukking komen in beroepscode, beroepspraktijk)
3. waarden van de organisatie (terug te vinden in kernwaarden, visiedocument)
4. publieke waarden (weerspiegeld in regels, protocollen, wetten)

Iedere persoon kent deze waarden. Dit vormt ieders bagage in het ethische gesprek!

Oefening: herkennen van morele vragen

Formuleer een morele vraag bij elk van onderstaande casus.

Intiem contact

Op onze afdeling zijn patiënten soms voor langere tijd opgenomen. Op een dag was ik pillen aan het delen, toen de deur van een patiënt op een eenpersoonskamer dicht zat. Ik klopte aan en deed de deur open. Toen zag ik de patiënt met zijn vrouw tegen elkaar aan in bed liggen.

Ik begreep dat deze patiënt en zijn vrouw behoefte hadden elkaar aan te raken (verder gebeurde er niets) en koos er voor om me terug te trekken en op een later moment terug te komen. Toen ik het voorval later aan collega's voorlegde, vonden zij dat ik er iets van had moeten zeggen, want "als we dat gaan toestaan, is het hek van de dam".

Morele vraag: _____

Strak tijdschema

In ons ziekenhuis hebben we een strak tijdschema. Voor de artsenronde van 10.00 uur willen we dat alle patiënten lichamelijke verzorging hebben gehad. Dit is ook handig als patiënten nog voor onderzoek weg moeten worden gebracht. Door dit strakke tijdschema, kunnen we allemaal onze taken naar behoren uitvoeren.

Nu ligt er een man op de afdeling die onlangs gehoord heeft dat hij ongeneeslijk ziek is. Hij wilde niet gewassen worden en ik mocht zijn bed niet verschonen. Ik weet dit te maken heeft met het slechte nieuws dat hij heeft gekregen.

Tot twee keer toe vroegen collega's waarom die "kamer nog niet af is". Mijn uitleg werd niet van harte geaccepteerd, want wanneer moet het dan gebeuren? Nu zorgde ik voor organisatorische problemen. Aan de andere kant wilde ik deze man tijd en ruimte geven voor zijn boosheid.

Morele vraag: _____

Meisje van 13 rookt stiekem

Op onze afdeling is een meisje van 13 jaar opgenomen voor een onderbeenamputatie ten gevolge van een aangeboren afwijking van haar bloedvaten. Zij heeft een afspraak met haar ouders gemaakt dat als zij niet rookt voor haar 18e jaar, zij haar rijbewijs mag halen op kosten van haar ouders. Tijdens de opname vraagt zij een verpleegkundige of deze haar naar de rookruimte wil brengen. Ze zegt erbij dat ze niet wil dat de verpleging aan haar ouders vertelt dat ze rookt. Wat doe je in zo'n geval als verpleegkundige?

Morele vraag: _____

Maagonderzoek

Op de afdeling radiodiagnostiek is een patiënt van 82 jaar gepland voor een maagonderzoek. Mevrouw moet daarvoor pap drinken. Haar conditie is slecht en als ze binnen komt geeft ze al aan: ik wil dit onderzoek niet. De radioloog hoort dit, maar doet er niets mee. Er is in de regel, zo ook hier, geen gesprek met de radioloog geweest voor het onderzoek. Dat is besproken bij de huisarts of de internist. In het programma is geen tijd om uitgebreid met patiënt in gesprek te gaan. De internist vraagt het onderzoek aan en de radioloog voert uit. De radiodiagnostisch laborant zegt tegen de patiënt in kwestie: "ach mevrouw, zullen we maar snel beginnen dan bent u snel weer klaar met het onderzoek".

Morele vraag: _____

Afstand en nabijheid

Ik heb een collega op de afdeling werken die nogal amicaal is naar patiënten. Ze noemt ze bij de voornaam en zegt regelmatig 'lieverd' of 'schat'. Nu weet ik dat ze daarmee niets bedoelt en dat het gewoon haar manier van doen is. Het is verder een heel goede verpleegkundige. Patiënten lijken het te accepteren, hoewel ik soms het gevoel heb dat mensen zich er ongemakkelijk bij voelen.

Morele vraag: _____

Griep prik

Mijn werkgever biedt aan alle verpleegkundige die bij ons in het ziekenhuis werken de mogelijkheid om in het najaar een griep prik te halen op zijn kosten. Hoewel mijn werkgever toegeeft dat hij niemand kan dwingen, wordt er flink op aangedrongen dat je hem ook haalt. Persoonlijk ben ik erg tegen al die inenting. Ik ben ervan overtuigd dat al dat enten niet goed is voor mijn lichaam. Bovendien heb je bij de griep prik geen garantie dat je geen griep krijgt. In ons team wordt het echter als 'not done' gezien om de prik te weigeren. Daar is de opvatting dat het een onderdeel is van je professionaliteit als zorgverlener.

Morele vraag: _____

Muziek

Mevrouw B. heeft dementie in een gevorderd stadium en woont sinds kort op een afdeling psychogeriatric. De geestelijk verzorger komt elke week met een groepje bewoners religieuze liederen zingen en mevrouw B doet altijd graag mee. De dochter van mevrouw B. schrikt als ze dit hoort. Haar moeder heeft altijd een afkeer gehad van religie en kerk en zou hier dus nooit aan hebben meegedaan. De dochter vraagt de verzorgenden om haar moeder niet meer bij het zingen te laten aansluiten. Maar zodra mevrouw B. het zingen hoort, loopt ze er zelf naartoe. Ze reageert verdrietig als de verzorgende haar terug naar haar kamer brengt.

Morele vraag: _____

Stappenplan moreel beraad

1. Dilemma	<p>Wat is op het eerste gezicht het probleem?</p> <p>Wat zijn op het eerste gezicht de handelingsalternatieven?</p> <p>Evt. emoties nu op de voorgrond?</p>	<p><i>Deze fase is kort. De probleemformulering bevat een vraag.</i></p>
2. Analyse	<p>a. Wat zijn de meest relevante feiten: bv. medisch, verpleegkundig, sociaal, levensbeschouwelijk, organisatorisch en juridisch.</p> <p>b. Wie zijn de moreel betrokkenen, de zorgverantwoordelijken en degene(n) om wie het draait?</p> <p>c. Welke waarden zijn aan de orde?</p> <p>d. Wat is het morele probleem bij nader inzien?</p>	<p><i>Deze fase wordt kort gehouden. Eventueel ontbrekende informatie kan ook later worden verstrekt.</i></p> <p><i>Nagaan wiens stem gehoord moet worden en wiens stem ertoe doet.</i></p> <p><i>Hierbij wordt gevraagd naar de waarden en opvattingen van de gespreksdeelnemers, van de betrokken patiënt, bewoner, vertegenwoordiger en de instelling.</i></p> <p><i>Dit is een herformulering. Soms blijkt het geen moreel probleem te zijn.</i></p>
3. Afweging	<p>Waardering van de mogelijke handelingsalternatieven. Welke waarde weegt in deze situatie het zwaarst? Welk handelingsalternatief krijgt de voorkeur?</p> <p>Besluit op basis van argumenten.</p>	<p><i>Een vergelijking tussen de alternatieven. Ook een voorbereiding op het later rechtvaardigen van het besluit.</i></p>
4. Implementatie	<p>Wie voert wat uit? Afspraak over eventuele evaluatiemomenten.</p>	<p><i>Dit is de praktische uitwerking van het besluit. De gespreksleider probeert te voorkomen dat men terugvalt in eerdere fasen.</i></p>

Stappenplan moreel beraad (met ruimte voor aantekeningen)

1. Dilemma	<p>Wat is op het eerste gezicht het probleem?</p> <p>Wat zijn op het eerste gezicht de handelingsalternatieven?</p> <p>Evt. emoties nu op de voorgrond?</p>	
2. Analyse	<p>a. Wat zijn de meest relevante feiten: bv. medisch, verpleegkundig, sociaal, levensbeschouwelijk, organisatorisch en juridisch.</p> <p>b. Wie zijn de moreel betrokkenen, de zorgverantwoordelijken en degene(n) om wie het draait?</p> <p>c. Welke waarden zijn aan de orde?</p> <p>d. Wat is het morele probleem bij nader inzien?</p>	
3. Afweging	<p>Waardering van de mogelijke handelingsalternatieven. Welke waarde weegt in deze situatie het zwaarst? Welk handelingsalternatief krijgt de voorkeur?</p> <p>Besluit op basis van argumenten.</p>	
4. Implementatie	<p>Wie voert wat uit? Afspraak over eventuele evaluatiemomenten.</p>	

Waarden

N.B. De onderstaande waarden zijn slechts voorbeelden, er zijn nog veel meer waarden denkbaar!

aanvaarding	hulpvaardigheid	tevredenheid
acceptatie	ijver	toewijding
autonomie	imago	tolerantie
barmhartigheid	integriteit	transparantie
betrokkenheid	inventiviteit	trots
betrouwbaarheid	kostbaarheid	trouw
commitment	liefde	uniciteit
creativiteit	loyaliteit	veiligheid
deskundigheid	macht	verantwoordelijkheid
dienstbaarheid	moed	verdraagzaamheid
duidelijkheid	naasteliefde	vergevingsgezindheid
eer	onafhankelijkheid	vertrouwen
eerlijkheid	ontwikkeling	vrede
empathie	oorspronkelijkheid	vreugde
erkenning	openheid	vriendschap
flexibiliteit	orde	vrijheid
gehoorzaamheid	originaliteit	waardigheid
gelijkwaardigheid	plezier	wijsheid
geluk	rechtvaardigheid	zelfaanvaarding
gemeenschapszin	respect (voor ...)	zelfbeheersing
gerechtigheid	rijkdom	zelfrespect
gewetensvolheid	rust	zelfstandigheid
gezondheid	saamhorigheid	zelfwaardering
harmonie	samenwerking	zorgvuldigheid
hoop	solidariteit	zuinigheid

Ethiekbeleid in zorginstellingen

Doelen van ethiekbeleid door commissie of stuurgroep ethiek:

- wekken van belangstelling voor en bevorderen en ondersteunen van de discussie over de centrale waarden van goede zorg binnen de instelling
- vergroten van het morele bewustzijn van alle medewerkers
- bevorderen van de kwaliteit van de zorg door te adviseren ten aanzien van zowel algemene als specifieke morele vraagstukken.

Hieruit volgen meerdere **taken**:

- 1) Consultatieve taak:
de raad/commissie kan geraadpleegd worden, of biedt zich actief aan om in gesprek te gaan over morele vraagstukken die zich in de organisatie voordoen. Moreel Beraad is een activiteit in het kader van deze consultatieve taak.
- 2) Educatieve taak:
ontplooiën van activiteiten die kennis en meningsvorming over morele aspecten van de zorg stimuleren. Vergroten van de morele gevoeligheid.
- 3) Beleidsadviserende taak:
de raad/commissie levert een bijdrage aan het beleid en de standpuntbepaling van de organisatie met betrekking tot morele vragen.
- 4) Protocollaire taak:
de commissie/raad toetst de algemene richtlijnen, protocollen en procedures die in de dagelijkse zorg gebruikt worden op zorgvuldigheid en juistheid.

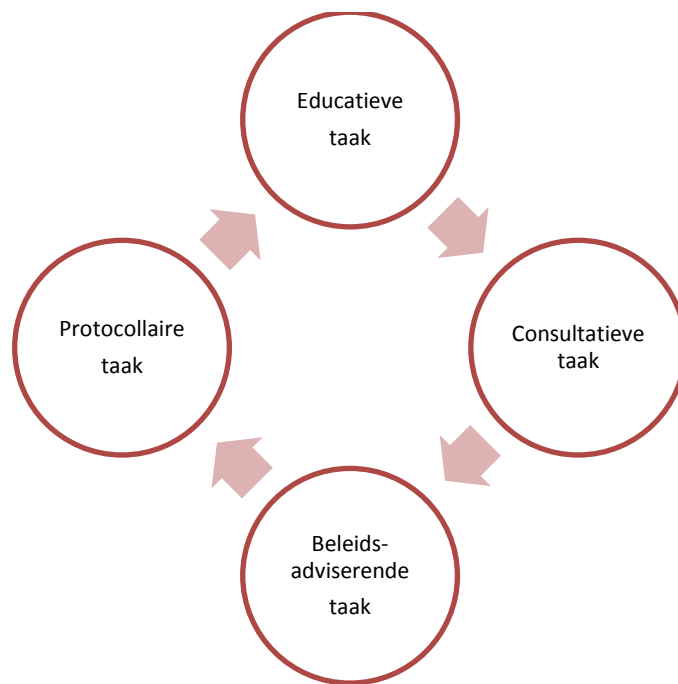
Het is goed om deze doelen en taken te **onderscheiden**. En keuzes te maken waar in eerste instantie tijd en energie in gestoken wordt. Je kunt niet alles tegelijk, beter kiezen en dat echt goed opzetten en implementeren.

De rest kan daaruit volgen. Want er is ook nadrukkelijk een **verband** tussen de taken. Vanuit de ene taak vloeit op den duur ook 'vanzelf' de andere taak voort. Dat komt het best tot zijn recht in een integraal ethiekbeleid.

Als je werkt aan de **educatieve** taak, het vergroten van morele bewustwording van alle medewerkers, dan zal dat op den duur leiden tot meer vragen, tot een groter beroep op de **consultatieve** taak. Adviezen die gegeven worden uit hoofde van die consultatieve taak zullen op den duur lijnen en patronen laten zien, daar kan op **beleid adviserend** vlak een advies of aanbeveling uit voortkomen, of ook een verzoek om bv bepaalde richtlijnen en **protocollen** eens opnieuw te doordenken. Als dat leidt tot nieuwe protocollen of nieuwe accenten in beleid, kan dat weer in de **educatieve** taak onder de aandacht worden gebracht. Etc...

In schema:

Ethiekbeleid en instellingsidentiteit

De eigenheid van een zorginstelling; haar:

identiteit wordt zichtbaar in de zorgpraktijk van iedere dag. Deze zorgpraktijk komt voort uit

keuzes op het terrein van personeelsbeleid, opnamebeleid, keuze voor de vormen van zorg en diensten die men wil leveren, financieel beleid, inrichting van de instelling, scholing en opleiding, etc. Deze keuzes zijn gebaseerd (al dan niet bewust) op gegroeide

overtuigingen zoals is te lezen in doelstellingen, notities over prioriteiten en zoals hoorbaar is in vergaderingen, in de wandelgangen, in de taal die men bezigt, etc..

Als je stilstaat bij die overtuigingen dan blijken deze voort te komen uit

waarden en normen waarden zijn de zaken die je erg belangrijk vindt ('waardevol') en waar je elkaar op aanspreekt. Ze zijn de idealen die jou - bewust of onbewust - sturen in jouw handelen, in jouw keuzes. Normen zijn de concrete regels die daar bij horen. (Bijvoorbeeld: ieder mens is uniek en verdient respect; de norm die daar bij hoort is om in de zorg aan te sluiten op de unieke vragen / wensen.) Deze waarden en normen hebben direct te maken met een

zorgvisie deze zorgvisie beschrijft wat - volgens de instelling - de kern van zorg is, waar het om gaat in de zorg. Deze zorgvisie is terug te voeren op een

mensvisie deze mensvisie drukt uit hoe men een mens eigenlijk ziet. Legt men bijvoorbeeld veel nadruk op de mens als individu, of ziet men een mens meer als lid van een gemeenschap?

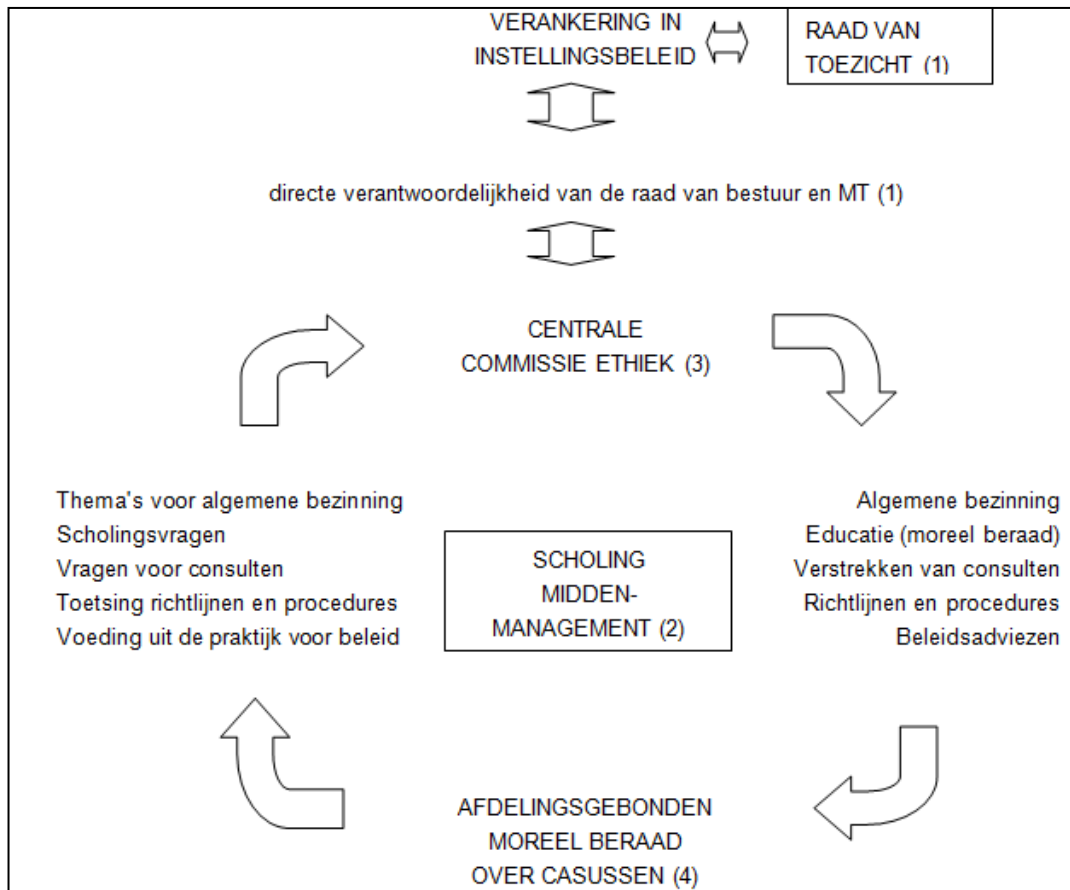

Daarover dóórpratend liggen voor christelijke organisaties de wortels in de

christelijke traditie die is vormgegeven in (bijbel)teksten, verhalen en gebruiken uit de geschiedenis én die eigentijdse vormen kent, die uitdrukking zijn van

het geloof zoals dat bijvoorbeeld tot uitdrukking komt in de levensbeschouwelijke basis (p.c. of r.k. grondslag) van een organisatie of als achtergrond waartegen ervaringen of gebeurtenissen worden geïdentificeerd.

Structuur voor integraal ethiekbeleid:

Ad (1): Ethiekbeleid is de verantwoordelijkheid van de Raad van Toezicht, de Raad van Bestuur en het MT. Zij sturen de organisatie aan, waarbij ze - impliciet of expliciet - enkele kernwaarden hanteren. Daarmee zijn al morele keuzes gemaakt. Wil er samenhang zijn van kernwaarden, zorgvisie, beleidsmatige beslissingen en concrete gedragsregels, dan moet die samenhang worden geborgd door actieve betrokkenheid van RvT, RvB en MT.

Ad (2): Het middenmanagement, d.w.z. de afdelingsleidinggevenden, diegenen die het primaire zorgproces aansturen, hebben een bijzondere verantwoordelijkheid: zowel hun eigen beeld van 'goede zorg', waarin zowel hun eigen waarden een rol spelen, als de kernwaarden van de zorginstelling, dienen zij te herkennen en als instrument te hanteren bij de aansturing van de zorg. Zij moeten daarover het gesprek aan kunnen en durven gaan, reflectie organiseren en eventueel waarden verder kunnen ontwikkelen, verschuivingen in de beleefde waarden kunnen signaleren en deze in de organisatie ter sprake kunnen brengen.

Ad (3): De Commissie Ethiek dient als ondersteuning, uitdieper en aanjager van de ethische reflectie (al dan niet door middel van de methode van moreel beraad) binnen de organisatie. Zij moet niet datgene doen wat iedereen binnen de organisatie zelf moet doen, namelijk ethisch reflecteren, maar zij moet dat reflectieproces stimuleren, faciliteren, ondersteunen en ook beleidsmatig verder brengen, via beleidsadvies of protocollering.

Ad (4): Moreel beraad is de sleutel tot bezinning op waarden op de werkvloer. Doordat mensen in hun dagelijkse praktijk reflecteren op de waarden die sturend zijn voor hun eigen waarnemen en handelen, doordat ze zich bezinnen op de waarden die voor collega's, voor de patiënten / bewoners / cliënten, voor hun familie alsook voor de instelling gelden, leren ze een afweging te maken van waarden, op basis van argumenten.

Moreel beraad werkt meestal als een *eye opener* en laat perspectieven zien die door de institutionele blikvernauwing tot een blinde vlek waren geworden. Moreel beraad helpt ook om de leerprocessen binnen de organisatie te stimuleren, zoals het schema van de 'lerende organisatie' aangeeft.

Aanwijzingen bij het opstellen van een casus voor moreel beraad

Beschrijf een casus (max. 1 A4) waarin zich een moreel dilemma voordeed. Dit mag een dilemma zijn dat op dit moment speelt, of een dilemma dat zich in het verleden heeft afgespeeld.

Let daarbij op de volgende punten:

- Het gaat om een concrete situatie.
- De casus bevat een moreel dilemma.
  - Over goed/kwaad handelen
  - Er is een keuzemogelijkheid
  - Er spelen strijdige waarden/perspectieven/verantwoordelijkheden (je hoeft deze nog niet te benoemen!)
- Je bent zelf bij de casus betrokken (geweest).
- Je ervaart/ervoer zelf een moreel dilemma.
- In de beschrijving van de casus neem je de relevante feiten op.
- Bij een casus die zich in het verleden heeft afgespeeld, vermeld je niet welk besluit toen genomen is.
- Probeer alvast het moreel dilemma te formuleren. Dit kan vaak door de vraag te beginnen met:
  - Mag ik...?
  - Moet ik...?
  - Is het goede zorg/verantwoord om...?
- Let op de vertrouwelijkheid: anonimiseer de gegevens zoveel mogelijk.

Aanwijzingen voor het reflectieverslag

Elke deelnemer aan de training oefent minstens één, maar bij voorkeur twee keer met het leiden van een moreel beraad in de eigen werksituatie.

Schrijf naar aanleiding van elk moreel beraad dat je hebt geleid een reflectieverslag (max. 2 A4).

Bespreek in het reflectieverslag het volgende:

- Wat waren je leerdoelen bij aanvang van het moreel beraad?
- Wat ging goed aan het leiden van moreel beraad?
- Wat zou je graag anders willen doen, of nog willen oefenen?
- Wat viel je op in het moreel beraad?
- Wat is voor jou de belangrijkste leerwinst uit het moreel beraad?
- In hoeverre draagt dit bij aan je leerdoelen? Heb je naar aanleiding van je ervaring andere leerdoelen of heb je je leerdoelen bijgesteld?
- Waaraan zou je graag aandacht besteden in de cursus (met name van belang voor de laatste cursusdag).

Mail dit verslag **uiterlijk een week** voor de laatste cursusdag naar Trijntje Scheeres, tscheeres@relief.nl